

kerî, I, 202). Kur'an'daki "faslû'l-hitâb"ın (Sâd 38/20) bir mânasının da hitabelerde dua kısmı ile hitap kısmını birbirinden ayıran ve asıl söze başlamayı ifade eden "em-mâ ba'dü" demek olduğu, bu başlangıçla Hz. Dâvûd'a özel bir hitap kabiliyetinin verildiği ifade edilirse de (bk. FASLÛ'L-HİTÂB) Sahbân'ın bunu ilk söyleyenlerden biri sayıldığı da söylenir. Sözü edilen başlangıç Ya'rub b. Kahtân, Kâ'b b. Lüey, Kus b. Sâide ve Hz. Peygamber'e de nisbet edilir.

Hitap esnasında elde asâ tutma geleneğinin de ilk defa Sahbân tarafından başlatıldığı kaydedilir. Bir gün Muâviye, Sahbân'ın konuşmasını isteyince Sahbân, "Eğriliğimi düzeltmek bir asâ getirin de öyle konuşayım" der. Meclistikelerin, "Halifenin huzurunda konuşurken asâyı ne yapacaksınız?" sorusuna verdiği, "Mûsâ rabbinin huzurunda konuşurken asâyı ne yaptı?" şeklindeki cevap Muâviye'nin hoşuna gitmiş, asâ getirilmiş ve öğle namazından ikinci vaktine kadar tekrara düşmeden ve dili sürçmeden konuşmuş, Muâviye'nin, "İkinci namazının vakti geldi" demesi üzerine, "Namaz önündedir; biz tahmîd, temcîd, mev'iza, tenbîh, tezkîr, va'd ve va'id içinde değil miyiz?" diye cevap vermiş, Muâviye, "Sen Araplar'ın en büyük hatibisin" deyince de, "Sadece Araplar'ın mı Acem'in, cin ve insan de" karşılığını vermiştir (a.g.e., I, 202; Abdülkâdir el-Bağdâdî, X, 371-372). Bu sebeple Sahbân "hatîbü'l-Arab" unvanı ile de anılır. Sahbân'ın evinde farklı hitabet konumlarında kullandığı değişik asâlarının bulunduğu kaydedilir (Ömer Ferruh, I, 391). Muâviye'nin huzurunda irat ettiği, Arap edebiyatında özel isimle anılan konuşmalardan olan bu hutbe güzelliğinden kinâye "el-hutbetü's-şevhâ" (çirkin suratlı hutbe) diye anılmıştır. Bu hutbeden sonra hiçbir şairin şiir inşad etmediği ve hiçbir hatibin konuşma yapamadığı söylenir (Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 348).

Muammerûndan olduğu rivayet edilen (180 yıl) Sahbân'ın kaynakların birçoğunda Muâviye'nin hilâfeti zamanında 54 (674) yılında öldüğü kaydedilirse de bu isabetli görünmemektedir. Çünkü 56'da (676) kısa bir süre Horasan valiliği yapan Saîd b. Osman b. Affân ile birlikte gelen Horasan heyetiyle Muâviye'nin huzurunda buluşması (Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, III, 156), 65 (685) yılında ölen Sicistan Valisi Talhatû't-Talahât için şiir yazması (Abdülkâdir el-Bağdâdî, X, 371), özellikle 94 (712-13) yılında Şâs ve Fergana'yı fethettikten sonra Hucend'e ulaşan Kuteybe b. Müslim ordusunun burada yaptığı savaştan söz eden

bir "Lâmiyye"sinin bulunması (Taberî, VI, 484) Sahbân'ın bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda hakîm ve şair olan Sahbân'ın eserlerinden çok azı zamanımıza ulaşmıştır. Hutbelerinin çok uzun olması sebebiyle ezberlenip aktarılmadığı kaydedilir. Şöhreti dolayısıyla kendisine ait olmayan birçok hutbe de ona nisbet edilmiştir (Ömer Ferruh, I, 391). Sahbân'ın şair ve hatip olan Ac'lûn adında bir oğlu vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "shb" md.; A. de B. Kazimirski, *Dictionnaire arabe-français*, Beyrut, ts. (Mektebetü Lübnân), I, 1057; Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm, *el-Emsâl* (nşr. Abdülmeccid Katâmiş), Beyrut 1400/1980, s. 368; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 39; II, 104; a.mlf., *el-Beyân ve't-tebyîn* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1395/1975, I, 20-21, 48, 348; II, 14; III, 120; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 484; Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretü'l-emşâl* (nşr. Ahmed Abdüsselâm), Beyrut 1408/1988, I, 202; II, 64, 94, 110; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XX, 143; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, VIII, 17; X, 371-372; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), III, 156-157; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 79; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 391-392; Emîl Bedî Ya'kûb, *Mevsû'atü emşâli'l-Arab*, Beyrut 1415/1995, II, 53 vd.; T. Fahd, "Sahbân Wâ'il", *EI*² (İng.), VIII, 830.

İSMÂİL DURMUŞ – MUSTAFA ÖZ

SAHHAF

(bk. SAHAF).

SÂHİB b. ABBÂD

(الصاحب بن عباد)

Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd
b. el-Abbâs et-Tâlekânî
(ö. 385/995)

Büveyhî veziri,
âlim, edip ve şair.

Tercih edilen görüşe göre Kazvin'e bağlı Tâlekân'da veya İstahr'da 326 (938) yılında doğdu. Şeyh el-Ermin lakabıyla tanınan babası Ebû'l-Hasan Abbâd, Rûknüddeve'nin kâtipliği ve vezirliğini yapmıştı; Mu'tezile taraftarı olup *Ah-kâmü'l-Kur'ân* adlı bir eseri bulunmaktadır (Yâkût, VI, 170-172). Sâhib b. Abbâd temel bilgileri babasından aldıktan sonra Büveyhî veziri edip ve şair Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd'in derslerine devam etti. Dil ve edebiyat alanında yetişmesinde en büyük pay İbn Fâris'e aittir. İbn Fâris *eş-Şâhibî* (fi fikhî'l-luğa) adlı eserini bu öğrencisine ithaf etmiş, ancak daha sonra araları açılmıştır (Bedevî Ahmed Tabâne, s. 47-48). Sâhib b. Abbâd

ayrıca Ebû'l-Fazl Abbas b. Muhammed en-Nahvî, Ebû Saîd es-Sîrâfî, İbn Miksem el-Attâr, Abdullah b. Ca'fer b. Fâris'ten ders aldı (Abdülhüseyin Ahmed el-Emînî, IV, 42-43). Ebû Muhammed b. Fâris, Ahmed b. Kâmil b. Şecere gibi muhaddislerden hadis rivayet etti. İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî, Kadî Ebû't-Tayyib et-Taberî, İbn Hassûl, Abdülmelik b. Ali er-Râzî gibi râviler kendisinden rivayette bulundu (Zehebî, XVI, 511). İbn Abbâd hadis rivayet edeceği zaman önce "beytû't-tevbe" adını verdiği evinde tövbe eder, sonra rivayette bulunurdu. Hadis toplamayı ve yazmayı teşvik eder ve, "Hadis yazmayan kimse İslâm'ın tadını bulamaz" derdi (Sem'ânî, IV, 30).

Sâhib b. Abbâd, küçüklüğünden itibaren Müeyyidüddeve ile arkadaş olduğu, onun kendisini "Sâhib" diye çağırdığı veya İbnü'l-Amîd'le arkadaşlık ettiği ve kendisine "Sâhibü İbnü'l-Amîd" denildiği için "Sâhib" lakabıyla meşhur olmuş, ondan sonra vezirlik makamına gelenler de bu lakapla anılmaya devam etmiştir (İbn Hallikân, I, 229). Sarayla ilk teması İbnü'l-Amîd vasıtasıyla gerçekleşti. İlk onun kâtibi oldu, ardından Müeyyidüddeve tarafından vezirliğe getirildi. Emîrin işlerini başkasına ihtiyaç duymayacağı şekilde görmesi ve ona arkadaşlık etmesi sebebiyle "kâfî'l-küfât" (başkasına ihtiyaç hissettirmeyenlerin piri) lakabıyla anıldı. Sâhib b. Abbâd, Müeyyidüddeve'nin vefatı üzerine Horasan'a kaçarak Sâmanoğulları'na sığınan Fahrüddeve'nin devletin başına geçmesini sağladı. Vezirlik görevinden başışlanmasını dilemesine rağmen sultanın ısrarıyla görevini ölünceye kadar sürdürdü. Bu dönemde sarayın tam yetkilisi konumuna geldi (Yâkût, VI, 174; İbn Tağrıberdî, IV, 143-144). On sekiz yıllık vezirlik devrinde elli kale fetheden Sâhib b. Abbâd 24 Safer 385 (30 Mart 995) tarihinde Rey'de vefat etti; cenazesi İsfahan'a nakledilerek orada defnedildi. Kâdîkudât makamına getirdiği Kâdî Abdülcebâr ile aralarında dostluk bulunmasına rağmen Abdülcebâr onun işlediği günahlardan dolayı tövbe etmeden öldüğünü iddia ederek cenaze namazını kıldırma. Bunun üzerine Fahrüddeve onu görevden alıp yerine Kadî Ebû'l-Hasan el-Cürcânî'yi getirdi (Yâkût, VI, 299).

Sâhib b. Abbâd, Kâdî Abdülcebâr'ı Cürcân, Taberistan ve civarına kadî tayin ederken ona Allah'tan korkması, Allah'ın kitabını rehber, Peygamber'in sünnetini kaynak edinmesi, müslümanların icmâına uymasının yanında kıyas ve ictihaddan geri kalmaması, yetimlerin malını gözetmesi, zorda olanlara yardım etmesi, vakıfları ko-

ruması ve şüpheli durumlarda hadleri uygulamaması şeklinde öğüt vermiştir (Be-devî Ahmed Tabâne, s. 197). Vezirler sultanlardan sonra gelmekle beraber Sâhib b. Abbâd kendini birinci sıraya koyardı. Çünkü o sadece ümerâdan biri değil aynı zamanda edip, şair ve âlimdi. Üstün yetenekleri sebebiyle Sâmanoğulları meliklerinden Nûh b. Mansûr mektup yazarak kendisini veziri olmak üzere ülkesine davet etmiş, ancak o bunca şöreti, serveti ve makamı borçlu olduğu bir yeri terkedemeyeceğini bildirmiştir.

Genellikle Sâhib b. Abbâd'ın itikadda Mu'tezilî, amelde Şâfiî mezhebine bağlı olduğu kabul edilir, Şii müellifleri ise onu kendi mezheplerinden göstermiştir. İbn Ebû Tay (Yahyâ b. Hamîde), Sâhib b. Abbâd'ın re'y imamlarından ve Mu'tezile mezhebinin olduğunu söyleyenlerin hata ettiğini kaydetmekte, Şeyh Müfid de onun Mu'tezile'ye mensup bulunduğunu belirten kitapları uydurma diye nitelemektedir (İbn Hacer, I, 416; Abdülhüseyn Ahmed el-Emînî, IV, 62). Ebû Hayyân et-Tevhîdî ise İbn Abbâd'ın Ebû Hanîfe yanlısı ve Zeydiyye'ye mensup olduğunu kaydetmektedir (*el-İmtâ'*, I, 55). Bu farklı rivayetler Sâhib b. Abbâd'ın Şii-Mu'tezilî çizgi üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Onun Şiiliğini Ebû Hayyân'ın söylediği gibi Zeydî Şiiliği çerçevesinde kabul etmek gerekir. Kendisinin Zeydiyye hakkında kitap yazması, ayrıca Şeyh Müfid'in *en-Nakz 'alâ İbn 'Abbâd fi'l-İmâme* ve Şerîf el-Murtazâ'nın *el-İnşaf fi'r-red 'alâ İbn 'Abbâd* adlı eserleri İmâmî olmadığına işaret eder. Sâhib b. Abbâd'ın yaşadığı dönem kelâm tartışmalarının ve itikadî münazaraların yoğun olduğu bir zamana rastlar. Kendisi, döneminde mevcut olan farklı mezheplere mensup ilim adamlarını ve şairleri saraya davet ederek münazaralar yaptırır, şiirler okutur ve bizzat ilmi tartışmalara katılırdı (*Kitâbü'z-Zeydiyye*, neşredenin girişi, s. 15-17). Ebû Bekir el-Hârizmî, Ebû Saîd er-Rüstemî ve Ebû'l-Kâsım ez-Za'ferânî onu metheden şairlerden bazılaridir. O, hakkında Arapça ve Farsça birçok kaside yazıldığını, ancak Ebû Saîd er-Rüstemî el-İsfahânî'nin kasidesi kadar hiçbirinin kendisini memnun etmediğini söylemiştir (Süyûtî, I, 449-451). Sâhib b. Abbâd'ın Mu'tezilî olmanın yanında bu mezhebe davet eden "sadûk" bir kimse niteliği taşıdığını kaydeden İbn Hacer el-Askalânî onun amelde Şâfiiliği benimsediğini, felsefe ile uğraşanlara kızdığını, Buhârî'yi Haşvîlik'le itham ettiğini kaydeder. Bazılarının kendisine mektup yazarak vaide inandığı hal-

de birçok kebîre işlediğini, bunun Vâsıl b. Atâ, Amr b. Ubeyd gibi seleflerinin mezhebiyle bağdaşmadığını hatırlattıklarını belirtir. Ancak İbn Hacer, bu tarz iddiaların İbn Abbâd'ın Şâfiî oluşu ile örtüşmediğini söyleyerek dinî hayatı ve dinî değerleri hafife aldığı şeklindeki rivayetleri tasvip etmez (*Lisânü'l-Mizân*, I, 413-416; krş. Yâkût, VI, 299).

Sâhib b. Abbâd nazım ve nesir mecmuaları ve şiirleriyle şöret bulmuştur. Ebû Mansûr es-Seâlibî onu fikhü'l-lugada Hâlîl b. Ahmed, Sibeveyhi, İbnü'l-Kelbî ve İbn Düreyd gibi önemli dilciler arasında sayar. Kemâleddin el-Enbârî İbn Abbâd'ı lugat âlimleri içinde zikrederek *Nüzhetü'l-elib-bâ'sında* onun hayatına dair müstakil bir yer ayrılmış, Süyûtî de *Buğyetü'l-vu'ât'ta* ona özel bir bölüm tahsis etmiştir. Sâhib b. Abbâd'ı diğer vezirlerden ayıran özelliklerin başında yöneticiliğin yanı sıra ilim ve şiirle meşgul olması gelir. 400 deve ile taşınabilecek bir kütüphaneye sahip olduğuna dair rivayet onun siyasetten çok ilme düşkünlüğünü gösterir. Yâkût el-Hamevî, Sâhib b. Abbâd'ın ilim ve fesahatteki şöretiyle siyasetteki becerisinin tasvirinden müstağni olduğunu, hakkında söylenenlerin onun bu yönlerini anlatmada yeterli sayılmayacağını, İbnü'n-Nedîm de belâgat, fesahat ve şiirde asrının yeganesi olduğunu kaydetmektedir (*el-Fihrist*, s. 150). Sâhib b. Abbâd'a karşı olan ve hakkında sert ifadeler kullanan Ebû Hayyân et-Tevhîdî bile onu zengin birikime sahip, hazırcevap, fasih, aruz ve kafiyeyle güzel kullanan biri diye niteler, edebî yönünün diğer vasıflarının önüne geçtiğini kaydeder (*el-İmtâ' ve'l-mu'âne*, I, 53-69).

Şahsında topladığı ilim, sanat, edebiyat ve siyasî iktidar imkânlarına rağmen Sâhib b. Abbâd'ın nefesine düşkün olmaması ve büyüklük taslamaması onun en önemli özelliğidir. Bununla birlikte büyüklerin yanında vakarını koruyabilen bir kişiliğe sahipti. "Biz gündüzleri sultan, geceleri ihvanız" sözü (Yâkût, VI, 186) bu özelliğini ortaya koymaktadır. Ulemâyaya saygılı, dostlarına karşı çok vefalıydı. Kâdî Abdülcebbar ile olan diyaloglarında saygı, Müeyyidüddin ve Fahrüddin ile münasebetlerinde vefa açıkça görülmektedir. Ebû Mansûr es-Seâlibî ilim ve edebiyatta ifadesine, cömertlik ve iyilikte seviyesine denk birinin karşısına çıkmadığını söylemektedir (*Yetimetü'd-dehr*, III, 192). İbn Abbâd'a kin ve haset gibi kötü huylar nisbet eden Ebû Hayyân'ı reddeden İbn Hacer bu tür davranışların onun Şâfiî oluşu ile bağdaşmayacağını söylemekte, Yâkût da *Mu'cemü'l-*

üdebâ' adlı eserinde (VI, 174-187) Ebû Hayyân et-Tevhîdî'yi onun hakkında uydurma şeyler yazdığı için kınamaktadır. Sâhib b. Abbâd'ın meşgul olduğu ilimleri kelâm, mezhepler tarihi, siyer, tarih, şiir, edebiyat ve filoloji şeklinde sıralamak mümkündür. Ali b. Zeyd el-Beyhakî, onun eserlerinin fihristini on cilt halinde gördüğünü, Gazneli Mahmud'un Rey'i fethettiğinde (420/1029) eserlerinin bulunduğu eve gittiğini ve "bunlar Râfizî kitapları" diyerek yakılmasını emrettiğini yazmaktadır (*a.g.e.*, VI, 259).

Eserleri. A) Kelâm. 1. *el-İbâne 'an mezhebi Ehli'l-'adl bi'l-hüccet el-Kur'ân ve'l-'aql*. Müellifin Mu'tezile'nin "adl" esasını temellendirdiği ve Dehriyye, Muattıla, Berâhime gibi akımlara karşı Allah'ın birliğini ve adaletini savunduğu bu risâle ilk dönem kaynaklarında kendisine nisbet edilmemektedir (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Necef 1371; Bağdat 1383). 2. *et-Tezkire fi'l-uşûlil-hamse* (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1373). 3. *Kitâbü Esmâ'illâhi sübhâne-hû ve te'âlâ ve şifâtih*. Sıfatlarla zâtın aynı olduğu esasına dayanan Mu'tezilî görüşünün savunulduğu eserin, müellifi tarafından *Muhtasarı esmâ'illâhi ve şifâtih* adıyla bir özeti yapılmıştır. 4. *Kitâbü'l-İmâme*. Müellif bu eserde Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip onun faziletleri ve menkıbelerine yer vermekle beraber önceki halifelerin imâmetinin de câiz olduğunu söylemektedir. Bazı kaynaklarda adı *Kitâb fi ta'fîdî 'Ali b. Ebî Tâlib ve taşhîhi imâmeti men tekaddemeh* şeklinde geçen eserin bazı parçaları günümüze intikal etmiştir. 5. *Nehcü's-sebîl fi'l-uşûl*. Hz. Ali'nin faziletini ve onunla ilgili hadisleri konu edinen bir risâle olup *et-Tezkire*'nin devamında bir bölümü yer almaktadır. 6. *Kitâbü'z-Zeydiyye*. Eserde Zeydiyye mezhebinin esasları ve özellikle imâmet görüşü ortaya konmakta, sahâbenin en faziletlisinin Hz. Ali, ondan sonra Hasan ve Hüseyin olduğu kaydedilmekte, Hz. Ali'nin imâmetine dair deliller sıralanmakta, imâmın kesin bir nasla sabit olmadığı beyan edilmekte ve peygamberler dışında hiç kimseden mucize zuhur etmediği şeklinde görüşlere yer verilmektedir (nşr. Nâcî Hasan, Bağdat 1977; Beyrut 1986). Bazı kaynaklarda ona nisbet edilen *Kitâbü'z-Zeydeyn* de bu eser olmalıdır. 7. *Risâle fi'l-hidâye ve'd-dalâle*. İlk dönem kaynaklarında kendisine nisbet edilmeyen eser Allah'ın ve kulun iradesi, hayır ve şer gibi konuları içermektedir (nşr. Ali Mahfûz, Tahran 1374/1955). 8. *el-Kazâ' ve'l-kader*. Ehl-i sünnet'in kader

anlayışının reddedilip Mu'tezile görüşünün savunulduğu bu risâle günümüze ulaşmamıştır. 9. *Nuşretü Mezhâhibi'z-Zeydiyye*. Sâhib b. Abbâd'ın muhtemelen Zeydîler'e karşı yaptığı bir konuşmanın bir öğrencisi tarafından kaleme alınmış şeklidir (nşr. Nâcî Hasan, Bağdat 1977). 10. *er-Risâle fi ahvâli 'Abdî'l-'azîm el-Hasenî*. 11. *Şerhu Kaşidetî's-Sâhib b. 'Abbâd fi uşûlî'd-dîn* (şerhi Ca'fer b. Ahmed el-Bühülî, nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1967).

B) Tarih. 1. *'Unvânü'l-ma'ârif ve zikrû'l-halâ'if*. Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili kısa bilgilere ve halifelerin hayatındaki bazı olaylara yer verilen küçük bir risâledir (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Necf 1371; Bağdat 1383, 1385). 2. *Târîhu'l-mülk ve'htilâfü'd-düvel* (Yâkût, VI, 260; Abdülhüseyn Ahmed el-Emînî, IV, 45). 3. *Kitâbü'l-Vüzerâ* (Yâkût, VI, 260; Abdülhüseyn Ahmed el-Emînî, IV, 45). 4. *Kitâbü'l-Envâr*. On iki imamdan bahseden bir risâle olup bir bölümü İbn Tâvûs'un *el-Yâkîn* adlı kitabında mevcuttur (*Eİ²* [İng.], III, 672).

C) Filoloji, Şiir ve Edebiyat. 1. *el-Muhtâf fi'l-luğa*. Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-'Ayn*'inin mahreç ve taklîb sistemi esas alınarak yazılmış, zengin kelime hazinesine sahip, ancak şevâhidi az bir sözlüktür. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, 1975 ve 1978 yıllarında Bağdat'ta iki cildini yayımladığı sözlüğün tamamını son cildi indeks olmak üzere neşretmiştir (I-XI, Beyrut 1414/1994). 2. *el-Farq beyne'd-dâd ve'z-zâd* (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1377/1958). 3. *el-İknâ' fi'l-'arûz ve tahrici'l-kavâfi* (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1379; nşr. İ.M.A. el-İdkâvî, Kahire 1407/1987). Kaynaklarda ayrıca *Kitâbü'l-'Arûzi'l-Kâfi* ve *Kitâbü Nakzî'l-'arûz* adlı eserleri de geçmektedir. 4. *Kitâbü'l-Keşf 'an mesâ-vî'i şî'ri'l-Mütenebbî* (nşr. M.

Hasan Âl-i Yâsîn, Kahire 1349; Bağdat 1385/1965). Mütenebbî ile İsfahan'da yaptığı edebî konuşmalar sonunda onu reddetmek amacıyla yazdığı bu eserde müellif kendisinin Mütenebbî'den daha kabiliyetli olduğunu iddia etmektedir. Rey Kadısı Ebû'l-Hasan el-Cürçânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşûmih* adlı eserinde Mütenebbî'nin nasımları arasında saydığı Sâhib b. Abbâd'ın eleştirilerine de karşılık vermiştir. 5. *el-Emsâlû's-sâ'ire min şî'ri'l-Mütenebbî* (Zühdi Yeğen şerh ve neşri: Beyrut 1950; nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1958, 1965). 6. *Kitâbü Dîvânî şî'rih*. Orta ve son dönem kaynaklarında zikredilen, İbn Abbâd'ın elli beş parçadan oluşan şiirlerinin toplandığı bir divandır (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1384). Eserdeki ana konular Mu'tezilî düşünce ve Hz. Peygamber ile Ali evlâdının yüceltilmesine dairdir. Divanda İbn Abbâd'ın Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd ve Fahrüddeve ile ilgili şiirleri de yer almaktadır. 7. *Kitâbü Dîvânî resâ'ilih fi 'aşri mücelledât*. Bazı bölümleri *Kitâbü'l-Kâfi fi' resâ'il / et-teressül* adıyla müstakil olarak düzenlenmiş, risâlelerden yapılan seçmeler *el-Muhtâr min resâ'ilü'l-Vezîr İbn 'Abbâd* adıyla basılmıştır. Abdülvehhâb Azzâm ve Şevki Dayf bir kısım risâleleri *Resâ'ilü's-Sâhib b. 'Abbâd* adıyla neşretmiştir (Kahire 1366/1947; bk. Abdülhüseyn Ahmed el-Emînî, IV, 45). 8. *er-Rûznâmce*. Sâhib b. Abbâd'ın Bağdat'ta Ebû Muhammed el-Vezîr el-Mühellebî ile karşılaşmasını konu edinmekte olup Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn tarafından *el-Emsâlû's-sâ'ire* ile birlikte yayımlanmıştır (Bağdat 1965). 9. *el-A'şad ve fezâ'ilü'n-nevrûz*. Nüshasına henüz rastlanmamıştır. 10. *el-Fuşûlü'l-edebîyye* (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Dimaşk 1982). 11. *Kitâbü Cevhe-*

reti'l-Cemhere. İbn Düreyd'in *Cemheretü'l-luğa* adlı sözlüğünün muhtasarıdır. 12. *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ'*. Yazının genç yaşta kaleme aldığı bu risâle Kur'an kıraatinde durulacak ve geçilecek yerlere dair olup Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'ye takdim edilmiştir. 13. *Kitâbü Ahbâri Ebi'l-Aynâ*.

Tabakat müellifleri arasında Sâhib b. Abbâd'a fazlaca yer ayıranların başında Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ebû Mansûr es-Seâlibî, İbnü'n-Neccâr ve Yâkût el-Hamevî gelir. Câhiz ekolüne bağlı Mu'tezilî bir müellif ve bir münekkît olan Ebû Hayyân et-Tevhîdî Rey'e gitmiş, Sâhib b. Abbâd ve İbnü'l-Amîd'le görüşüp onların yanında bir müddet kaldıktan sonra *Ahlâku'l-vezî-reyn* (*Meşâlibü'l-vezîreyn*) adlı eserini yazmış, burada iki vezirin birçok yanlış davranışını zikretmiştir (nşr. Muhammed Tancî, Dimaşk 1965 [?]). Risâlenin bazı bölümleri müellifin *el-İmtâ' ve'l-mu'âne* adlı eserinin I. cildi içinde yer almaktadır. İbn Abbâd'a Seâlibî *Yetîmetü'd-dehr*'de doksan, Yâkût *Mu'cemü'l-üdeba'* adlı eserinde 150 sayfalık bölüm ayırmıştır. Onun hakkında yazılan eserlerin arasında şunlar da yer almaktadır. Muhammed b. Ali el-Hillî, *ed-Dîvânü'l-ma'mûr fi medhi's-Sâhibi'l-mezkûr*, Ebû'l-Kâsim Ahmed b. Muhammed el-İsfahânî, *Risâletü'l-İrşâd fi ahvâli's-Sâhib b. 'Abbâd* (Tahran 1312/1933), Bedevî Ahmed Tabâne, *eş-Sâhib b. 'Abbâd: el-Vezîr el-edîb el-'âlim* (Kahire, ts.), Ahmed Behmenyâr, *Şâhib b. 'Abbâd şerh-i Ahvâl ve Âşâr* (Tahran 1344), M. H. Âl-i Yâsîn, *eş-Sâhib b. 'Abbâd hayâtühü ve edebüh*, Kâmil Muhammed Uveyda, *eş-Sâhib b. 'Abbâd el-vezîr el-edîb ve Halîl Merdem Bek, eş-Sâhib b. 'Abbâd* (Dimaşk 1932).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâhib b. Abbâd, *Kitâbü'z-Zeydiyye* (nşr. Nâcî Hasan), Beyrut 1986, neşreden giriş, s. 15-17; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 150; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'âne* (nşr. Ahmed Emîn - Ahmed ez-Zeyn), Kahire 1939, I, 53-69; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1377/1957, III, 192; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 29-30; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VI, 168-317; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, I, 201-203; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 228-233; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 511-514; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 413-416; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1933, IV, 138, 143-144, 170-171; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 449-451; Ebû'l-Kâsim Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hüseynî el-Kübâî el-İsfahânî, *el-İrşâd fi ahvâli's-Sâhibi'l-Kâfi İsmâ'il b. 'Abbâd* (Mâferühî, *Meḥâsinü İsfahân* içinde, nşr. Celâleddin el-Hüseynî et-Tahrânî), Tahran 1312/1933, s. 4-5, 43; Ahmed el-İskenderî - Mustafa İnânî, *el-Vasîṭ fi'l-edebî'l-'Arabî ve târihih*, Kahire 1335/1916, s. 211-212; *Hediyyetü'l-'âri-*

Sâhib b. Abbâd'ın *el-Muhtâf fi'l-luğa* adlı eserinin ilk iki sayfası (Stülyemaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4724)

fin, I, 209; Ahmed Behmenyâr, *Sâhib b. 'Abbâd Şerh-i Ahvâl ve Âşâr*, Tahran 1344 hş., s. 32-54; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabi: Neş'e-tühû ve tetavvürüh*, Kahire 1968, I, 260-271; M. Hasan Âl-i Yâsin, *Nefâ'isü'l-mahtûât*, Necef 1372; a.mlf., "eş-Sâhib b. 'Abbâd ve kitâbühü el-Muhtâ fi'l-luğa", *el-Mevrid*, II/4, Bağdad 1972, s. 235-244; M. Rızâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-'ulemâ' 'abre'l-'uşûri'l-muhtelif*, Beyrut 1403/1983, s. 69-79; J. L. Kraemer, *Humanism in the Renaissance of Islam*, Leiden 1986, s. 259-272; Abdülhüseyin Ahmed el-Eminî, *el-Ğadîr fi'l-Kitâb ve's-Sünne ve'l-edeb*, Tahran 1366 hş., IV, 42-81; Bedevî Ahmed Tabâne, *eş-Sâhib b. 'Abbâd: el-Vecîr, el-edîb, el-âlim*, Kahire, ts. (el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-âmme), s. 15, 47-48, 115, 124, 142, 197; Ch. Pellat, "Al-Sahib Ibn Abbâd", *Abbasid Belles-Lettres* (ed. J. Ashtiany v.dğr.), Cambridge 1990, s. 96-111; a.mlf. – Cl. Cahen, "Ibn 'Abbâd", *IE²* (İng.), III, 671-673.

İLYAS ÇELEBİ

SÂHİB-i ARZ

(صاحب أرض)

Osmanlı toprak sisteminde kendilerine tahsis edilen timar arazilerinin gelirleriyle geçinenler için kullanılan tabir

(bk. SİPAHİ).

SÂHİB ATA

(صاحب آتا)

(ö. 687/1288)

Anadolu Selçuklu veziri.

Konya'ya yerleşmiş köklü bir aileye mensup olan Hüseyin el-Konevî'nin oğludur. Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nde tesbit edilen ilk görevi emîr-i dâdîktir. Sâhib Ata, II. Keyhusrev'in ölümünün ardından oğulları İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıcarslan ve Alâeddin Keykubad arasında başlayan mücadelede II. Keykâvus'un yanında yer aldı. II. Keykâvus'un müstakil saltanatı sırasında (1246-1249), İlhanlı kumandanlarının Anadolu'ya sık sık elçiler gönderip antlaşmalar dışında para istemelerini önlemek için Selçuklu devlet adamları tarafından elçi olarak Batu Han'a gönderilen Sâhib Ata bu görevinde başarılı oldu. Batu Han, İlhanlı kumandanlarının elçilerinin Anadolu'ya gitmesini yasaklayan bir yarlîğ çıkardı. Sultan II. Keykâvus, Hülâgû'nun huzuruna gitmek için Konya'dan ayrılırken Sâhib Ata'yı nâib-i saltanat tayin etti (657/1259). Ertesi yıl vezir Mahmud Tuğrâî'nin ölümü üzerine vezir oldu. II. Keykâvus tarafından kardeşinin niyetini anlamak veya münasebetleri düzeltmek amacıyla Ak-

saray'a gönderildiğinde IV. Kılıcarslan'ın vezirlik teklifini kabul edip onun tarafına geçti.

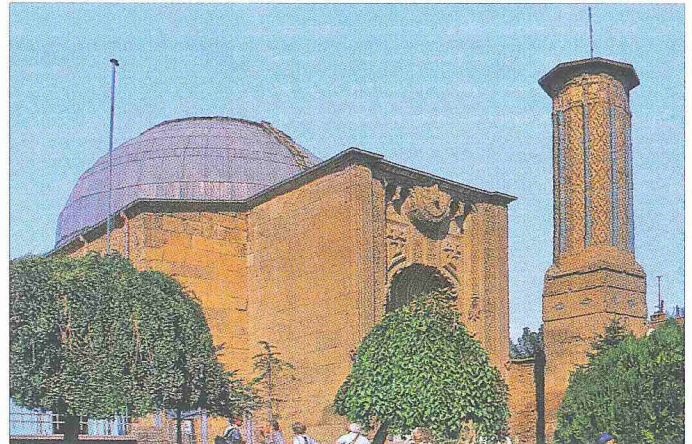
Sâhib Ata, küçük yaşta tahta geçirilen III. Keyhusrev zamanında Muînüddin Süleyman Pervâne ile dayanışma içinde devlet işlerini yürüttü. Ancak II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da gurbette yaşadığı sırada kendisine bir mektup yazarak düştüğü sıkıntıyı bildirmesi üzerine Muînüddin Süleyman'dan izin alıp bir miktar altın ve kıymetli hediyeği Sultan İzzeddin'e göndermesi Sâhib Ata'nın yerine göz dikenlerin dedikodularına ve onu tasfiye etmek için fırsat kollayan Muînüddin Pervâne'nin harekete geçmesine yol açtı. Sâhib Ata görevinden azledilerek Osmancık Kalesi'nde hapsedildi (670/1271-72). İlhanlı Sultanı Abaka Han'ın huzuruna çıkmayı başaran küçük oğlu Nusretüddin Hasan handan aldığı bir yarlîğ ile babasını kısa bir süre içinde hapisten kurtardı. Sâhib Ata kıymetli hediyele Abaka Han'ın yanına giderek hakkında söylenenlerin asılsız olduğunu ispat etti (671/1272-73). Konya'ya dönünce birkaç yıl sıkıntı içinde yaşadık-tan sonra tekrar Abaka Han'ın huzuruna çıktı ve yeniden vezir tayin edildi (674/1275-76). Sâhib Ata ve oğulları Abaka Han'a her yıl 2000 balış para ödeyecek, ayrıca Anadolu'dan gönderilecek vergi ve malların nakli için 700 at verecekti. Sâhib Ata vezir olunca Muînüddin Pervâne ile birlikte çalışmaya devam etti.

Rükneddin Kılıcarslan'ın Abaka Han'ın oğlu ile evlenecek olan kızını ve çeyizini Tebriz'e götürülen heyette yer alan Sâhib Ata, Beylerbeyi Hatîroğlu Şerefeddin'in Kayseri'de isyan etmesi üzerine beraberindeki heyette ve 30.000 İlhanlı askeriyle Anadolu'ya döndü. İsyan bastırıldı ve Hatîroğlu bazı beylerle birlikte idam edildi (675/1276-77). Aynı yıl Memlûk Sultanı Baybars, Elbistan ovasında Moğol asker-

lerini mağlûp etti. Moğollar'ın bu yenilgisinin ardından Muînüddin Pervâne, Kayseri'ye giderek burada bulunan III. Gıyâseddin Keyhusrev ile Sâhib Ata'yı yanına aldı ve Tokat'a çekildi. İlhanlılar'ın Türkler'den intikam almasından korkan III. Gıyâseddin Keyhusrev, Sâhib Ata ve Muînüddin Pervâne durumu bildirmek üzere İlhanlı hükümdarına bir haberci gönderdiler. Abaka Han intikam duygularıyla Anadolu'ya geldiğinde de ona katıldılar. Abaka Han, Anadolu'nun idaresini kardeşi Kongurtay Noyan'a bırakıp Azerbaycan'a dönerken Sâhib Ata ile Muînüddin Pervâne'yi de yanında götürdü.

Ahmed Teküder, İlhanlı tahtına çıkınca (680/1282) Selçuklu topraklarını III. Keyhusrev ile II. Mesud arasında paylaştırdı. Bu durumdan memnun olmayan Keyhusrev, Ahmed Teküder ile görüşmek için Sâhib Ata ile birlikte yola çıktı. Ancak İlhanlı hânedanı içindeki taht mücadeleleri yüzünden bir süre Erzurum'da beklemek zorunda kaldı. Argun Han tahta geçince Tebriz'de bulunan II. Mesud'u sultan ilân etti (683/1284). Sâhib Ata, Sultan Mesud devrinde de vezirlik görevini sürdürdü. Anadolu'da bulunan Moğol emîrleri ve askerlerinin ihtiyaçları Selçuklu hazinesinden karşılanmaktaydı. Bu sırada Selçuklu hazinesinde para kalmadığından Sâhib Ata, Moğollar'ın masraflarını kendi hazinesinden karşılamak zorunda kaldı. Bunun için 400.000 dirhemlik bir meblağ Erzincan'a getirildi. Böylece Sâhib Ata elli yıllık nakit birikimini Moğollar'ın ihtiyaçları için harcamış oldu.

III. Keyhusrev'in öldürülmesi üzerine anesi ülkenin onun iki oğlu ile II. Mesud arasında paylaştırılmasını istedi. Bu sırada başlayan ve Karamanoğulları ile Eşrefoğulları'nın katıldığı olaylara Sâhib Ata da karıştı. Adamlarından Has Balaban yaklaşık bir ay sonra Konya'da duruma hâkim oldu

Sâhib Ata'nın inşa ettirdiği İnce Minarelli Medrese – Konya